

מסמך רקע בנושא
טיפוח תלמידים מחוננים

מוגש לוועדת החינוך והתרבות

כתיבה: עוגן גולדמן, עוזר מחקר ומידע
אישור: שמוליק חדד-חזקיה
עריכה לשונית: מערכת "דברי הכנסת"

ד' בסיוון תשס"ב
14 במאי 2002

תמצית

בשנת 1973 קיבלה על עצמה מערכת החינוך הממלכתית לתת מענה הולם לתלמידים בעלי צרכים ייחודיים. בעקבות כך הוקמה במשרד החינוך המחלקה לילדים מחוננים, וטיפול המחוננים היה לחלק בלתי נפרד מהמדיניות הכוללת של משרד החינוך. בשנת הלימודים תשס"א היו במערכת החינוך 11,500 תלמידים מחוננים. תקציב המחלקה לשנת 2002 הוא 14 מיליון ש"ח. הקיצוץ הכולל בפועל בתחום טיפוח המחוננים הוא כיום 225,000 ש"ח.

המלצות המדענית הראשית במשרד החינוך משנת 1996, בדבר איתור מחוננים ודרכי טיפוחם, שניתנו בעקבות דוח מבקר המדינה לשנת 1993, לא יושמו – אף שאושרו בהנהלת המשרד (סיכום ההמלצות – ראה בנספח ב'). בכיתות ו' ומעלה ניתן להיבחן בכל שכבות הגיל, אולם המבחן נעשה במימון הורי התלמידים, מסיבות של תקציב, ואינו נערך במסגרת מערך איתור ארצי. אף שהנושא נלמד במשרד החינוך, עדיין אין בישראל תוכניות חונכות והתמחות מקצועית.

המחלקה למחוננים מקיימת שלוש מסגרות ייחודיות: חוגים בשעות אחר-הצהריים, יום העשרה שבועי וכיתות המשולבות בבתי-ספר רגילים. המחלקה מקיימת מסגרות ייחודיות למחוננים גם במגזר הערבי, במגזר הדרוזי ובמגזר הבדואי. מסגרות ייחודיות מתקיימות גם לעולים מחוננים. המחלקה למחוננים, הגף לחטיבות ביניים ורשות הספורט אישרו בשנת תשנ"א הקמת כיתות מיוחדות למחוננים בתחום הספורט. בשנת תשנ"ג פעלו חמש כיתות ספורט הישגיות.

רשויות מקומיות אחדות הפסיקו את הסעות התלמידים המחוננים במסגרת קיצוצי התקציב ומתנערות מחובתן זו.

1. רקע¹

טיפול התלמידים המחוננים נעשה מתוך הכרה בשונות בקרב אוכלוסיית התלמידים ומתוך רצון לתת מענה הולם לכל קבוצה ייחודית. בשנת 1973 קיבלה מערכת החינוך הממלכתית על עצמה מתן מענה הולם לתלמידים בעלי צרכים ייחודיים, ובהם תלמידים מחוננים. המערכת התחייבה לספק לתלמידים המחוננים את החינוך המתאים להם על-פי כשרונותיהם, בעקבות כך הוקמה המחלקה לילדים מחוננים, וטיפול המחוננים היה לחלק בלתי נפרד מהמדיניות הכוללת של משרד החינוך. המסגרות הנפרדות למחוננים מכוונות לתת פתרונות לתלמידים מחוננים שאינם מקבלים מענה לצורכיהם במסגרות הרגילות.

2. תקצוב טיפוח התלמידים המחוננים

2.1 מדיניות התקצוב²

על-פי מדיניות התקצוב של משרד החינוך, מבחני האיתור מגדירים מחוננים עד כ-3% משכבת הגיל באוכלוסייה. קבוצה זו מחולקת לשתי תת-אוכלוסיות:

¹ היחידה למחוננים, משרד החינוך, ת"פ מידע, התקבל ב-25 במרס 2002.
² הגבי' שלומית רחמל, מנהלת המחלקה למחוננים, משרד החינוך, שיחת טלפון, 8 במאי 2002.

א. 1%-1.5% משכבת הגיל, שהגיעו להישגים הגבוהים ביותר בבחינת האיתור, מופנים למסגרות טיפוח של כיתות מחוננים וליום העשרה שבועי. כיתות המחוננים מתקצבות במלואן מכספי משרד החינוך. יום ההעשרה השבועי מתקצב כד: 1/3 מכספי משרד החינוך, ו-2/3 מכספי ההורים (בזמן כתיבת מסמך זה – בסכום של 1,450 ש"ח לשנה, מלבד מקרים בודדים שבהם הרשות המקומית משתתפת במימון).

ב. אוכלוסיית המחוננים בכללה, עד 3% משכבת הגיל, מופנית ללימודי העשרה אחר-הצהריים, בתוכניות טיפוח שמפעילות רשויות מקומיות ועמותות. כדי לקבל תקציב ממשרד החינוך, על הגורם המפעיל להגיש למשרד בקשת תמיכה. המשרד מממן את הלימודים בסך 100-200 ש"ח לתלמיד לשנה, 7%-25% מעלותה הכוללת של מסגרת הטיפוח (תלוי בתוכנית). את יתרת הסכום מממנים הרשויות המקומיות וההורים. סכום המימון של ההורים לחוג בודד נע בין 200 ל-1,200 ש"ח. יש לציין כי על סכומים אלה ניתנות להורים הנחות על-פי קריטריונים חברתיים-כלכליים, וכי קיים תקציב סיוע לתלמידים נזקקים בסך 50,000 ש"ח (חלוקת נטל המימון במסגרות אלה ראה בנספח א').

2.2 תקציב המחלקה למחוננים לשנת 2000

תקציב המחלקה לשנת 2000 היה 14 מיליון ש"ח, ונכללו בו הסעיפים האלה: 6 מיליוני ש"ח תקצוב שעות לימוד; 4 מיליוני ש"ח תקציב לחינוך על-יסודי; 3 מיליוני ש"ח רכישות; 1 מיליון ש"ח תקציב תמיכות.³

2.3 הקיצוץ בתקציב שנת 2002

בעקבות הקיצוץ בתקציב שנת 2002 נשמעו טענות על פגיעה בתקצוב טיפוח המחוננים. להלן תגובת שרת החינוך לימור לבנת: "...הושת על משרד החינוך קיצוץ כואב, שחייב אותנו לצמצם בפעילות של יחידות המשרד... תקציב היחידה למחוננים קוצץ בבסיס התקציב לשנת 2002 בסך 475,000 שח. קיצוץ זה מהווה 15% מתקציב הפעולות והתמיכות של היחידה. בעוד שסך-כל תקציב היחידה, כולל שעות הוראה, מגיע ל-14 מיליון ש"ח. לפיכך, שיעור הקיצוץ מסך-כל התקציב עומד על 3.4%, ושיעורו קטן מהקיצוץ שנעשה בנושאים אחרים במשרד".⁴

לדברי הגב' שלומית רחמל, מנהלת המחלקה למחוננים, לאחר שנשלחה תגובת שרת החינוך ליו"ר ועדת החינוך והתרבות, חה"כ זבולון אורלב, חלו כמה שינויים בתקציב המחלקה, והוקטן הקיצוץ בפועל לשנת 2002: "הקיצוץ שנעשה השנה היה מתקציב הרכישות והתמיכות, בשיעור 15%, מתוכו הוחזרו למחלקה כ-59.5% מהקיצוץ בסעיף הרכישות, והקיצוץ בסעיף התמיכות נשאר בעינו",⁵ כלומר כ-15% (55,000 ש"ח), ואילו הקיצוץ בסעיף הרכישות הופחת ב-59.5%, ובמסגרת ההפחתה הוחזרו למחלקה 250,000 ש"ח, כך שהקיצוץ הכולל בפועל הוא כיום 225,000 ש"ח.

2.4 תקצוב הסעות התלמידים המחוננים

התלמידים המחוננים מגיעים לפעילות הטיפוח ממרחק רב יחסית, כי לכל מרכז טיפוח מגיעים תלמידים מאזור גדול. לפיכך, ללא הסעה מתקשים התלמידים להשתתף במסגרות הטיפוח.

³ הגב' שלומית רחמל, מנהלת המחלקה למחוננים, משרד החינוך, שיחת טלפון, 23 באפריל 2002.
⁴ שרת החינוך לימור לבנת, מכתב לחה"כ זבולון אורלב, יו"ר ועדת החינוך והתרבות, 15 בינואר 2002.

האחריות להסעות תלמידים מוטלת על הרשויות המקומיות, ועל משרד החינוך להשתתף במימון. תקצוב ההסעות למחוננים מחושב באותו אופן שבו מחושבת השתתפות משרד החינוך בכלל מערכת ההסעות: עלות ממוצעת לתלמיד ליום. תקצוב ההסעות לתלמידים המחוננים מגולם כחלק מהתקצוב של הסעות התלמידים הרגילים, ואינו תקציב נפרד.

רשויות מקומיות אחדות מפסיקות את הסעות התלמידים המחוננים במסגרת קיצוצי התקציב ומתנערות מחובתן זו, לטענתן, משום שהשתתפות משרד החינוך במימון אינה מכסה את עלות הסעות התלמידים, בגלל המעבר לחישוב לפי תלמיד. בעת האחרונה נוצרו בעיות במימון ובארגון ההסעות ברשויות המקומיות האלה: צפון השומרון, נצרת-עילית, עפולה, כרמיאל, מעלות וג'ת.

3. הגדרת מחוננות ואיתור התלמידים המחוננים

יש שתי גישות מרכזיות להגדרת מחוננות: הגישה הכמותית והגישה האיכותית. בגישה הכמותית מגדירים מחוננות כיכולת אינטלקטואלית כללית גבוהה מהממוצע, הניתנת למדידה במבחני אינטליגנציה שנכללים בהם מרכיבים מילוליים ומספריים, כושר הפשטה, זכירה, ניתוח והסקת מסקנות.

הגישה האיכותית מתייחסת למחוננות באופן הוליסטי, ומדגישה את הזיקה בין המרכיבים הרגשיים, החברתיים, הסביבתיים והקוגניטיביים.

משרד החינוך בחר בהגדרה הכמותית ומקיים את האבחון על-פיה. במבחנים הנערכים לשם איתור התלמידים המחוננים נבדקות מיומנויות אינטלקטואליות, והתלמידים הנבחרים מופנים לתוכניות העשרה. מדי שנה מקיימת המחלקה למחוננים מבחנים בכל היישובים שקיימת בהם תוכנית טיפוח לתלמידים מחוננים וביישובים קטנים המשולבים בתוכניות שמתקיימות במרכזי העשרה אזוריים. המבחנים נערכים באמצעות מכון סאלד ומתקיימים בכיתה ב' או בכיתה ג'. תהליך האיתור לעולים נעשה בנפרד. במגזר הערבי, הדרוזי והבדואי נערך המבחן בשפה הערבית.

4. המסגרות הייחודיות למחוננים

4.1 יעדי המסגרות הייחודיות למחוננים

היעד המרכזי המנחה את המחלקה בפיתוח המסגרות והתוכניות הלימודיות הייחודיות למחוננים הוא לאפשר לתלמידים אלה ליהנות ממערכת חינוך שמכירה בצורכיהם הייחודיים ושמסוגלת להיענות להם.

מטרת התוכניות היא להביא למימוש הפוטנציאל של התלמידים המחוננים ולטפח מצוינות, כיעד מרכזי של כלל החברה, שתוכל ליהנות מיכולתם האישית הגבוהה.

4.2 מסגרות הלימוד⁶

כיום מקיימת המחלקה למחוננים שלוש מסגרות ייחודיות לטיפוחם: חוגים המתקיימים בשעות אחר-הצהריים; יום העשרה שבועי וכיתות תלמידים מחוננים המשולבות בבתי-ספר רגילים (נתונים סטטיסטיים על מסגרות הטיפוח בחלוקה לפי מחוזות, מין ופיקוח ראה בנספח ג').

⁵ הגב' שלומית רחמל, מנהלת המחלקה למחוננים, משרד החינוך, שיחת טלפון, 23 באפריל 2002.

⁶ מידע מאתר האינטרנט של המחלקה למחוננים במשרד החינוך, www.education.gov.il/gifted, תאריך כניסה: 25 במרץ 2002.

משרד החינוך והתרבות, המחלקה למחוננים, טיפוח ילדים מחוננים, חוברת מידע, יולי 1993.

4.2.1 חוגים המתקיימים בשעות אחר-הצהריים

תלמידים המשתתפים בחוגי העשרה בשעות אחר-הצהריים באים אחת לשבוע למרכז שפועל בדרך כלל ליד מוסד להשכלה גבוהה, ב"אשכול פיס" או במרכז הקהילתי. הילדים משתתפים בשני חוגים שבחרו מתוך מגוון נושאים מוצעים שאינם כלולים בתוכנית הלימודים הרשמית.

לחוגים אלה מופנים תלמידי כיתות ג'-ו' שהישגיהם במבחני האיתור הארציים היו הטובים ביותר בקרב בני גילם. בקבוצת תלמידים זו נכללים כ-3% מכלל התלמידים בשכבת הגיל ביישובים שהתוכנית מתקיימת בהם. במקומות יישוב שאין בהם מסגרות חלופיות לתלמידים מחוננים בגילי חטיבת הביניים, ממשיכים התלמידים במסגרת זו עד לכיתה ט'.

במסגרת החוגים המתקיימים בשעות אחר-הצהריים זוכים התלמידים לשעות העשרה מעטות יחסית למסגרות האחרות, אבל יתרונה של מסגרת זו הוא בכך שהיא אינה מחייבת היעדרות שבועית מכיתת האם, אלא מאפשרת לתלמיד המחונן ללמוד באופן סדיר בבית-ספר רגיל, ועם זאת לקבל שעות העשרה ייחודיות. **בשנת תשס"א למדו במסגרת חוגים אלה 4,291 תלמידים מכל המגזרים.**

4.2.2 יום העשרה שבועי

אחת לשבוע משתתף התלמיד המחונן במשך יום לימודים שלם בתוכנית ייחודית שנלמדים בה נושאים בתחומי ידע שונים. כל תוכנית לימודית ביום ההעשרה היא בעלת צביון שונה, בהתאם לאוכלוסיית התלמידים, מקומה הגיאוגרפי ועוד. במסגרת יום ההעשרה השבועי לומדים התלמידים נושאים שאינם כלולים במערכת הלימודים הרגילה.

התוכנית מתקיימת במרכז אזורי או על-אזורי ופועלת בבתי-ספר ובמבנים של מפעל הפיס. למרכזים הפועלים בכל ימות השבוע מוקצים מבנים מיוחדים, שבכל יום לומדים בהם תלמידים אחרים, בהתאם לקבוצת הגיל. 41% מהתלמידים שאותרו כמחוננים לומדים במסגרת תוכנית זו. תוכנית יום ההעשרה השבועי מאפשרת לתלמיד המחונן להישאר במסגרת החברה שהוא חי בה וללמוד בבית-הספר השכונתי. המחלקה למחוננים מעודדת פתיחת מרכזים על-אזוריים של יום העשרה שבועי, שיגיעו אליהם תלמידים ממספר רב של יישובים באותו אזור, כדי לרכז את המשאבים המקצועיים והתקציביים הדרושים להפעלת תוכנית ברמה נאותה. **בשנת הלימודים תשס"א למדו במסגרת יום ההעשרה השבועי 5,315 תלמידים מכל המגזרים.**

4.2.3 כיתות תלמידים מחוננים המשולבות בבתי-ספר רגילים (כיתות מסלול)

כיתות אלה הן מסגרת המספקת הזדמנויות לאתגרים לימודיים בצד מפגש עם ילדים מחוננים מכל הסביבה. התלמידים המחוננים לומדים בכיתות נפרדות, המשולבות בבתי-ספר רגילים בכל שלבי החינוך (יסודי, חטיבת הביניים והחטיבה העליונה) ובכל ימות השבוע, ועם זאת יש להם הזדמנות ליצור קשרים חברתיים עם שאר בני גילם.

תוכנית הלימודים במסגרת זו מבוססת על תוכנית הלימודים הרשמית, אבל היא מעמיקה, מרחיבה, מאתגרת ומעשירה את התוכנית הרגילה, וכן נוספים לה נושאים ייחודיים, קצב הלימוד מוגבר, פחות זמן מוקדש לרכישת ידע ויותר זמן מוקדש להעמקה ולפיתוח מיומנויות למידה.

הכיתות לתלמידים מחוננים הן על-אזוריות ומתקיימות בעשר ערים ברחבי הארץ. תוכנית זו מופעלת במקומות יישוב שבהם יותר מ-1,500 תלמידים בשכבת גיל, והיא מיועדת לכ-1.5% מכלל התלמידים בשנתון. כ-17% מהתלמידים שאותרו כמחוננים לומדים בכיתות ייחודיות.

יתרונות המסגרת: הימצאות התלמיד המחונון בחברת ילדים בעלי יכולת אינטלקטואלית דומה וצרכים דומים, יעילות גבוהה יחסית למסגרות הייחודיות האחרות, מתן מענה לצרכים האישיים הייחודיים של התלמידים המחווננים.

בשנת הלימודים תשס"א למדו במסגרת הכיתות לתלמידים מחווננים 1,893 תלמידים מכל המגזרים.

5. טיפוח תלמידים מחווננים במגזרים השונים⁷

5.1 טיפוח תלמידים מחווננים במגזר הערבי
 המחלקה למחווננים, בתיאום עם הממונה על החינוך במגזר הערבי, הקימה 13 מרכזי העשרה לתלמידים מחווננים, כחלק מתוכנית החומש של משרד החינוך. מרכזי ההעשרה פועלים במסגרת חוגים בשעות אחר-הצהריים במחוזות הצפון, חיפה, המרכז, ירושלים והדרום, במרכזים האלה: שפרעם, יפיע, סחינין, עראבה, מגיד-אל-כרום, נחף, נצרת, אום-אל-פחם, ערעה, טירה, טייבה, בקה-אל-עירבייה, כפר-קרע ומזרח ירושלים.

5.2 טיפוח תלמידים מחווננים במגזר הדרוזי ובמגזר הבדואי

5.2.1 במגזר הדרוזי
 בעקבות המלצות הוועדה הציבורית בראשות פרופ' גבריאל בן-דור בנושא קידום החינוך במגזר הדרוזי, קיבלה על עצמה המחלקה למחווננים את האחריות לטיפוח המחווננים במגזר זה. בשנת הלימודים תשנ"ג נפתחו לראשונה מרכזי העשרה ייחודיים, בשיתוף עם מנהלי המחוזות ועם הפיקוח על המגזר הדרוזי.

תוכניות ההעשרה פועלות במסגרת של יום העשרה שבועי במרכזים לתלמידים מחווננים בשלומי, בעוספיה ובכרמיאל. במרכז לומדים תלמידים מהמגזר היהודי ומהמגזר הדרוזי. תוכנית העשרה פועלת גם בתיכון המקיף רונסון בחיפה.

5.2.2 במגזר הבדואי

בשנת הלימודים תשנ"ג נפתח מרכז העשרה לתלמידים מחווננים במגזר הבדואי. בשנת הלימודים תשנ"ג שולבה רהט במערך האיתור הארצי. המבחן נערך בקרב תלמידי כיתות ד' ביישוב. בשנת הלימודים תשנ"ג פעלו תוכניות ההעשרה בבית-הספר התיכון ברהט, במסגרת של חוגים בשעות אחר-הצהריים. כל תלמיד משתתף בשני חוגים. התוכנית היא סמסטריאלית וכוללים בה גם סיורים לימודיים.

תלמידים מחווננים במגזר הערבי ובמגזר הבדואי בהתפלגות לפי תוכניות לימוד ובחלוקה לפי מחוז, שנת תשס"א⁸

ירושלים	המרכז	חיפה	הצפון	יום העשרה
-	-	-	490	
136	182	126	258	חוגים אחר-

⁷ משרד החינוך והתרבות, המחלקה למחווננים, טיפוח ילדים מחווננים, חוברת מידע, יולי 1993.
⁸ משרד החינוך, המחלקה למחווננים, דפי נתונים, התקבלו ב-25 במרס 2002.

				הצהריים
--	--	--	--	---------

- במגזר הערבי ובמגזר הבדואי למדו בשנת תשס"א בתוכניות יום העשרה ובחוגים 1,192 תלמידים.
- במגזר הערבי ובמגזר הבדואי התקיימה מסגרת יום העשרה במחוז הצפון בלבד.

5.3 טיפוח תלמידים מחוננים בקרב העולים

בשל קשיי השפה והשוני התרבותי מתקיים אבחון מיוחד לתלמידים עולים. רוב התלמידים העולים שנמצאו מתאימים לכך משולבים בתוכניות הייחודיות הקיימות במסגרות לתלמידים מחוננים. עם זאת, יש תוכניות העשרה שהן ייחודיות לעולים: חוגים למתמטיקה לדוברי רוסית ותוכנית מיוחדת במדע ובטכנולוגיה בחיי היום-יום, המיועדת לעולים מאתיופיה.

6. כיתות למחוננים בתחום הספורט⁹

המחלקה למחוננים, הגף לחטיבות הביניים ורשות הספורט אישרו בשנת תשנ"א הקמת כיתות מיוחדות למחוננים בתחום הספורט. התבחינים לבחירת התלמידים הם מקצועיים בלבד, ונקבעו במכון וינגייט. בשנת תשנ"ג פעלו חמש כיתות ספורט הישגיות. כיתות אלה עובדות על-פי תוכנית משולבת של שיעורי חינוך גופני מוגברים בבוקר, במסגרת בית-הספר, ואימונים אחר-הצהריים באגודת הספורט הקולטת. התלמידים משתתפים גם במחנות אימונים ובטורנירים בחופשות מהלימודים.

⁹ משרד החינוך והתרבות, המחלקה למחוננים, טיפוח ילדים מחוננים, חוברת מידע, יולי 1993.

7. יישום ההערות בדוח מבקר המדינה – 1993¹⁰

בשנת 1993 בדק מבקר המדינה את מדיניות טיפוח התלמידים המחווננים. להלן כמה מההערות המרכזיות בדוח המבקר משנת 1993, ולעומתן המצב כפי שהוא כיום.

מערך טיפוח התלמידים המחווננים כיום	דוח מבקר המדינה – 1993	
מכיתה ה' ואילך אין מערך בחינות ארצי, והבחינות נערכות רק ביוזמות מקומיות (של הרשות או של ההורים). מדי שנה ניתן להיבחן ולהתקבל לתוכניות למחווננים, בכל שכבות הגיל (מדי שנה נבחנים במסגרת זו כ-500 תלמידים בכל רחבי הארץ). ¹¹ התשלום בעבור הבחינות הוא מכספי ההורים.	לתלמידים בכיתות ו' ומעלה אין אפשרות להיבחן בבחינות האיתור הכלליות, ולפיכך האפשרות שלהם להשתלב בתוכניות הנתמכות בידי משרד החינוך כמעט אינה קיימת.	מועד הבחינות לאיתור מחוננים
היישוב היהודי היחיד שאינו כלול במערך הטיפוח הוא אשקלון, וזאת על-פי החלטת הרשות המקומית. במגזר הבדואי, במגזר הדרוזי ובמגזר הערבי עדיין לא כל היישובים משולבים במערך הטיפוח, מסיבות של תקציב.	בכמה אזורים אין מסגרות טיפוח שמשרד החינוך שותף בהפעלתן, בהתאם למדיניות של נקיטת פעולות איתור רק במקומות שבהם קיימות מסגרות ביצוע.	הפריסה הגיאוגרפית של מערך טיפוח המחווננים

מערך טיפוח תלמידים מחוננים כיום	דוח מבקר המדינה – 1993	
עדיין אין תוכניות חונכות והתמחות מקצועית. כיום מתחילה המחלקה לקדם את הנושא, על-פי הניסיון שנצבר בחו"ל, אולם היישום ידרוש תקצוב והיערכות מערכתית.	לא הוקמו מסגרות מסוג זה, שקיימות במדינות אחרות.	תוכניות חונכות והתמחות מקצועית למחווננים
בשנת הלימודים תשס"ג ייפתחו תוכניות להכשרת מורים למחווננים לפרחי הוראה מצטיינים במכללת סמינר הקיבוצים ובמכללת גורדון. ¹²	אחת הבעיות המרכזיות של מנהלי המסגרות לטיפוח מחוננים היא גיוס מורים למסגרות אלה. הטענה היא שאין די ברשימת המורים שבידי המחלקה למחווננים.	גיוס מורים למחווננים והכשרתם
הוקמה ועדה להגדרת מחוננות ובשנת 1996 הגישה המועצה הראשית של משרד החינוך, פרופ' פרלה נשר, מסמך עמדה ובו המלצות בדבר איתור מחוננים ודרכי טיפוחם. המלצות הועדה לא מומשו. ¹³	בשנת 1988 החליטה הנהלת משרד החינוך להקים ועדת מומחים שתגדיר מחדש מיהו ילד מחונן. ועדה זו טרם הוקמה.	הוועדה להגדרת מחוננות

¹⁰ שלומית רחמל, מנהלת המחלקה למחווננים, משרד החינוך, מכתב, 3 ביוני 2002, שיחת טלפון, 14 במאי 2002. דוח מבקר המדינה מס' 44, לשנת 1993.

¹¹ עם זאת, הוקמו ועדות ערעורים מחוזיות וועדת ערעורים וחריגים עליונה.

¹² נוסף על כך יזמה המחלקה למחווננים, בשיתוף עם בית-הספר לחינוך באוניברסיטת תל-אביב, תוכנית דו-שנתית להשתלמות מורים בהיקף של 112 שעות שנתיות.

¹³ סיכום ההמלצות – ראה בנספח ב'.

8. נושאים לדיון

1. מדיניות התקצוב של טיפוח המחוננים :
 - א. באוכלוסיית התלמידים המחוננים המקבילים שירותים במסגרות טיפוח אינטנסיביות 1%–1.5% משכבת הגיל בלבד, אף שאוכלוסיית המחוננים מונה עד כ-3% משכבת הגיל.
 - ב. משרד החינוך נושא בחלק קטן בלבד מעלות יום ההעשרה השבועי וחוגי ההעשרה המתקיימים בשעות אחר-הצהריים, וחלק נכבד ממעמסת התשלומים נופל על ההורים : ביום ההעשרה השבועי כ-1,450 ש"ח לתלמיד ובחוגי ההעשרה 200–1,200 ש"ח לחוג לתלמיד.
 - ג. תקציב הסיוע הכולל לתלמידים מחוננים נזקקים הוא 50,000 ש"ח. נשאלת השאלה אם נגישותם של תלמידים מחוננים ממשפחות מעוטות יכולת אינה נפגעת מכך.
2. יישום הערות מבקר המדינה משנת 1993 :
 - א. ההמלצות במסמך המדענית הראשית במשרד החינוך משנת 1996 לא יושמו, אף שאושרו בהנהלת המשרד.
 - ב. בכיתות ו' ומעלה אפשר להיבחן בכל שכבות הגיל, אולם המבחן נעשה במימון הורי התלמידים, מסיבות של תקציב, ואינו נערך במסגרת מערך איתור ארצי.
 - ג. אף שהנושא נלמד במשרד החינוך, אין עדיין תוכניות חונכות והתמחות מקצועית.
3. מסגרת חוגי ההעשרה אחר-הצהריים פתוחה לכלל התלמידים המחוננים, אבל רק כ-37% מאוכלוסיית המחוננים משתתפת בה.
4. בשנת תשס"א לא התקיימו תוכניות יום ההעשרה השבועי למחוננים בחטיבה העליונה.
5. אין הגדרה ממוקדת של התוצרים המצופים מתוכניות הטיפוח, כגון השלמת בחינות בגרות לפני כיתה י"ב והתחלת לימודים אקדמיים, איכות תעודת הבגרות ועוד. הדבר מונע ממשרד החינוך לקיים תהליכי בקרה על יעילות התוכניות, על הכדאיות בהשקעה בהן ועוד.
6. הטיפול בבעיות ההסעה של תלמידים מחוננים נעשה בכל מקרה לגופו, והוא יעיל אך נקודתי ולא עקרוני, ולפיכך בעיות בנושא זה חוזרות ונשנות.

9. מקורות

- שיחות טלפון
- רחמל שלומית, מנהלת המחלקה למחוננים, משרד החינוך, 23 באפריל 2002, 8 במאי 2002 ו-14 במאי 2002.

אתרי אינטרנט

- המחלקה למחוננים, משרד החינוך, www.education.gov.il/gifted, תאריך כניסה: 25 במרס 2002.

מסמכים

- מבקר המדינה, דוח מס' 44, לשנת 1993.
- משרד החינוך והתרבות, המחלקה למחוננים, טיפוח ילדים מחוננים, חוברת מידע, יולי 1993.
- נשר פרלה, לשכת המדען הראשי, משרד החינוך, התרבות והספורט, תלמידים מחוננים – בחינת ההגדרות, האיתור ודרכי הטיפול, אפריל 1996.
- רחמל שלומית, מנהלת המחלקה למחוננים, משרד החינוך, מכתב, 3 ביוני 2002.
- שרת החינוך לימור לבנת, מכתב לחה"כ זבולון אורלב, יו"ר ועדת החינוך והתרבות, 15 בינואר 2002.

דפי מידע

- משרד החינוך, המחלקה למחוננים, דפי נתונים, התקבלו ב-25 במרס 2002.
- משרד החינוך, המחלקה למחוננים, 12 במאי 2002.
- משרד החינוך, המחלקה למחוננים, 14 במאי 2002.

נספח א'

עלות חוגי ההעשרה וההשתתפות במימונם (באחוזים) ברשויות מקומיות אחדות, לפי הגורם המממן¹⁴

כפר-קרע	נצרת	חולון	ראשון-לציון	
26,200	188,000	689,400	289,885	סך-כל העלות
24.43 %	15.96 %	6.67 %	7%	השתתפות משרד החינוך
24.43%	23.93 %	54.19 %	89.6%	השתתפות ההורים
51.14 %	60.1 %	39.14 %	3.4 %	השתתפות הרשות המקומית

נספח ב' – סיכום המלצות המדענית הראשית

- הגדרה דינמית של מחוננות, שלפיה תלמידים לא יתויגו כמחוננים בנקודת זמן אחת, אלא ייווצר תהליך מתמשך לטיפוח ולקידום תלמידים ברוכי כשרונות.
- טיפוח שלוש אוכלוסיות תלמידים:
 - תלמידים מוכשרים בכל בית-ספר – טיפוח בדרך של העשרה כללית ומגוונת באחריות בית-הספר.
 - מצטיינים בקרב המוכשרים, שיאותרו באמצעות קריטריונים אחידים הקשורים לתחומי ההצטיינות ויטופחו בהתאם לתחומים אלה במסגרת בית-הספר.
 - תלמידים בעלי כשרונות נדירים ("גאונים") המגלים את עצמם.
- אופני הטיפוח צריכים לשאת אופי דינמי – להתחיל בהמלצת מורים בדבר פעולות טיפוח נרחבות הפתוחות למוכשרים המעוניינים בהן, ולהמשיך בבחירת המצטיינים על-פי תבחינים אחידים, בטיפוחם על-פי תחומים מוגדרים יותר במסגרות בית-ספריות ובטיפוח אוכלוסיית ה"גאונים", הנמצאת ברמה הגבוהה ביותר, במסגרת חונכות אישית.

¹⁴ משרד החינוך, המחלקה למחוננים, דף מידע, 12 במאי 2002.

נספח ג' – נתונים סטטיסטיים

תלמידים מחוננים בהתפלגות לפי סוגי התוכניות ובחלוקה למחוזות, שנת תשס"א¹⁵

סך-הכול	הצפון	הדרום	ירושלים	חיפה	תל-אביב	
2,312	750	419	224	420	499	יום העשרה שבועי
1,293	62	182	-	153	896	כיתות ייחודיות
3,605	812	601	224	573	1,395	סך-הכול

א. בתל-אביב מספר התלמידים המחוננים הלומדים בתוכניות יום העשרה ובכיתות ייחודיות הגדול ביותר.

ב. במחוזות הפיקוח המופיעים בטבלה, כ-2/3 מהתלמידים לומדים במסגרת יום העשרה וכ-1/3 לומדים בכיתות ייחודיות.

תלמידים מחוננים בכיתות ייחודיות בהתפלגות לפי מין, שנת תשס"ב¹⁶

סך-הכול	החטיבה העליונה	חטיבת הביניים	יסודי	
1,384	647	437	300	בנים
693	340	225	128	בנות

- התפלגות התלמידים במסגרת תוכניות ההעשרה לתלמידים מחוננים היא כ-2/3 בנים וכ-1/3 בנות.
- הבנים הם הרוב הבולט במסגרות הייחודיות למחוננים, בכל שלבי החינוך.

¹⁵ משרד החינוך, המחלקה למחוננים, דפי נתונים, התקבלו ב-25 במרס 2002.

¹⁶ משרד החינוך, המחלקה למחוננים, דפי נתונים, התקבלו ב-25 במרס 2002.

תלמידים מחוננים בהתפלגות לפי סוג תוכנית ובחלוקה לשלבי חינוך, שנת תשס"א:¹⁷

סך-הכול	החטיבה העליונה	חטיבת הביניים	יסודי	
1,893	804	665	424	כיתות מסלול
3,747	-	1,098	2,649	יום העשרה שבועי
5,640	804	1,763	3,063	סך-הכול

- בשנת תשס"א לא התקיימו תוכניות יום העשרה שבועי למחוננים בחטיבה העליונה.
- מספר התלמידים שלמדו בשנת תשס"א בכיתות מסלול וביום העשרה הוא 5,640.
- בשנת תשס"א למדו בתוכניות ההעשרה בבית-הספר היסודי כ-3,063 תלמידים מחוננים, המספר הגדול ביותר.

¹⁷ ש.ס.

•